

AZƏRBAYCAN TƏHSİLİ: PROBLEMLƏR, TƏKLİFLƏR



Fərid Ağayev,

*Azərbaycan Dövlət Neft və Sənaye Universitetinin
kafedra müdiri, dosent*

E-mail: agayev_f_h@yahoo.com

Təhsil sahəsi Ulu Öndərin layiqli davamçısı Prezident İlham Əliyevin çox önəm verdiyi və diqqət yetirdiyi sahədir. Bu istər ölkə prezidentinin elm və təhsilə dair sərəncamları və tövsiyələrində, istərsə də Milli Məclisin qəbul etdiyi qanunda öz əksini tapır. Dövlət büdcəsindən təhsilə ayrılan vəsaitlər hər il artırılır, Azərbaycanın bütün bölgələrində “Yeniləşən Azərbaycana yeni məktəb” layihəsi uğurla həyata keçirilir. Bütün bu işlərdə Heydər Əliyev Fondu öz fəaliyyəti ilə Azərbaycan xalqının geniş dəstəyini qazanmışdır. Lakin bunlarla yanaşı, bu gün Azərbaycan təhsilində bir sıra problemlər mövcuddur ki, onlar bütövlükdə görülən işlərə mane olmaqla yanaşı, həm də təhsilin keyfiyyətinə zərbə vurur. Mövzuda təhsildə olan problemləri ümumiləşdirərək, diqqəti aşağıdakılara yönəltmək istərdim.

Ümumi təhsillə bağlı problemlər: Qənaətimə görə, ümumtəhsilin qarşısında qoyulan vəzifələr konkretləşdirilməli, məktəbdən bu vəzifələrin yerinə yetirilməsinə ciddi əməl edilməlidir. Bu vəzifələr içərisində başlıca olaraq yüksək biliyə, mədəniyyətə, dünyagörüşünə, əxlaqa, milli və dünyəvi dəyərlərə malik olan sağlam, vətənpərvər gənclərin hazırlanması və tərbiyə edilməsi xüsusi önəm daşımalıdır. Odur ki, orta məktəbin yuxarı

sinif şagirdlərinin ali məktəblərə hazırlaşdırılması üçün repititorlardan istifadə edilməsi məsələsi ya hüquqi müstəviyə çıxarılmalı, ya da bu məsələ birdəfəlik həll olunmalıdır. Əgər şagirdləri ali məktəblərə repititorlar hazırlayırsa, bəs onda orta məktəbin vəzifəsi nədir? Repititorluğun ən qorxulu cəhəti fundamental bilik verilmədən şagirdlərin valideynlərinin “pulu hesabına” hazırlaşdırılması və nəticədə lazımı keyfiyyətin əldə edilməməsidir. Bu, heç repititorların marağında və imkanları daxilində deyil, onlar əslində şagirdlərə test əzbərlədir, hətta imtahanlarda ən yüksək bal toplamış abituriyentlər də qısa bir zaman ərzində aldıkları “biliklərin” çoxunu unudurlar. Erkən repititorluq da artıq geniş yayılmağa başlamışdır. Bu yaş qrupunda olan gənclər sinif yoldaşlarından ayrılmaq məcburiyyətində qalırlar. Bu isə yetkinlik yaşına çatan oğlan və qızlarda vətənpərvərlik, mərdlik, mübarizlik, səmimilik və milli maraqların şəxsi maraqlardan üstün tutulması kimi keyfiyyətlərin formalaşmasına ciddi əngəl törətmiş olur. Çünki onlar repititor yanında bu keyfiyyətləri aşılacaq tərbiyə prosesinə deyil, şəxsi maraqlarının (çox vaxt isə valideynlərin arzu və istəklərinin) reallaşdırılması məsələləri ilə məşğul olurlar. Bu gənclər həm də çox ağır psixoloji duruma məruz qalırlar. Belə gənclər daima əsəbi və narahat olur, bu hal da onların

sağlamlığını çox ciddi təhlükə altına atmış olur. Onlar demək olar ki, həyata hazırlanmır, ona görə də məktəbi bitirən gənclərin peşə hazırlığı olmur. Məsələn, dünyanın qabaqcıl dövləti hesab olunan Almaniyada təhsil 12 ildir, lakin bu təhsilə fundamental biliklərlə yanaşı, mütləq cəmiyyətə və dövlətə lazım olan bir peşənin öyrədilməsi, bir əcnəbi dilin (adətən ingilis dilinin) mükəmməl mənimsənilməsi və hətta sürücülük vəsiqəsinin verilməsi də daxildir. “Abituriyent” almanca orta məktəbi bitirən deməkdir. Burada orta məktəbi bitirənlər vahid Dövlət buraxılış imtahanlarını verir və nəticələr kompüterlərə daxil edilir. Ali məktəblərə qəbul da, məhz bu nəticələrə görə müəyyən edilir (spesifik ixtisaslarda əlavə imtahanlara və ya yoxlamalara icazə verilir). Lakin bizdə DİM vahid test üzrə buraxılış imtahanları (attestat vermək üçün), daha sonra isə qəbul imtahanları keçirir (məlum deyil ki, kim kimə inanmır). Hər iki imtahanlar orta təhsil bazasında həyata keçirilir. Fikrimcə, gec-tez bu iki imtahanın bir imtahan ilə əvəz edilməsi ilə bağlı qərar qəbul edilməlidir ki, bununla da həm xeyli miqdarda vəsaitə, həm də vaxta qənaət edilmiş olsun.

Ümumtəhsilə cəlb olunan pedaqoji kadrların professional səviyyələrinin yüksəldilməsi qeyd olunan çatışmazlıqların aradan qaldırılmasında əhəmiyyətli amil olduğundan bu sahəyə xüsusi fikir verilməlidir. Lakin bu problem bilavasitə ali təhsillə bağlı olduğundan bu məsələ eyni zamanda ali məktəbin problemləri sırasına daxildir.

Ali təhsillə bağlı problemlər: Ali məktəblərdə hazırlanan ixtisasların ciddi ekspertizası ilə bu ixtisasların Avropa təhsil standartlarına uyğunluğunun yoxlanılması, həmin ixtisaslara Azərbaycanca olan ehtiyacın müəyyən edilməsi və yalnız bu təhlil əsasında kadr hazırlığının planlaşdırılmasının həyata keçirilməsi çox vacibdir. Bu amil Azərbaycanın mövcud sənaye potensialından səmərəli istifadə edilməsi və onun daha da inkişaf etdirilməsi baxımından da gərəklidir. Tədris planlarında axırıncı dəyişikliklər ixtisasların adlarını Avropa təhsilindəki adlara yaxınlaşdırırsa da, məzmunları çox fərqlidir. Əslində bir çox tədris planları köhnə tədris planlarındakı fənlərin adlarında qismən dəyişikliklər edilməklə düzəldilmiş, hətta bəzilərində bu adlar dəyişilməmişdir. Tədris planlarının optimallaşdırılması, onların Avropa standartlarına uyğunlaşdırılması, ixtisas üçün mühüm olmayan fənlərin tədris

olunmaması (məsələn, texnika sahəsində bir sıra humanitar fənlərin tədrisi diplomların tanınmasında problemlər yaradır), tədris planına daxil olan fənlərin 100%-lik metodiki təminatına (tədris dilində), müasir tələblərə cavab verən maddi-texniki laboratoriya bazasına və kadr potensialına (elmi dərəcəli və kvalifikasiyalı) malik olan kafedralara kadr hazırlığının həvalə edilməsi əsas şərt kimi qəbul edilməlidir. Avropada olduğu kimi, bizdə də kadr hazırlığı tamamilə ixtisas kafedralarına həvalə olunmalıdır. Əslində keyfiyyətli kadr hazırlığına mane olan bir sıra amillər aradan qaldırılmalıdır. Məsələn, texniki universitetlərdə ümumtəhsil kafedraları adlandırılan riyaziyyat, fizika, kimya və s. kimi kafedraların müəllimlərinin müəyyən seçimlə ixtisas kafedralarına paylanılmasını həyata keçirtmək çox vacibdir. Belə ki, bu kafedralar müstəqil olaraq kadr hazırlığında elə bir məsuliyyət daşımır və tədrisdə ixtisasın xüsusiyyətlərini nəzərə almırlar. Məsələn, onların mexanika, elektronika və yaxud da kompüter mühəndisliyi üçün tədris etdikləri riyaziyyat və fizika fənninin məzmunca elə bir fərqi yoxdur. Çünki bu kafedraların mütəxəssisləri bir qayda olaraq, ixtisasın predmet sahəsini bilmirlər. Lakin Avropa universitetlərində onlar ixtisas kafedralarında işlədiklərindən predmet sahəsini bilir və hətta müəyyən ixtisas fənlərini mənimsəyərək onların tədrisinə cəlb olunurlar.

Ali məktəblər üçün çox ciddi bir problem onların özləri üçün kadrların hazırlaması məsələsidir. Bu, əsasən təhsilin ikinci pilləsi olan magistratura və doktorantura vasitəsi ilə həyata keçirilir. Lakin burada da müəyyən problemlər mövcuddur. Məlumdur ki, magistraturaya qəbul iki mərhələdə DİM tərəfindən həyata keçirilir. Birinci mərhələ məntiqi təfəkkür, informatika və xarici dil fənlərindən imtahanı nəzərdə tutur. Məntiqi təfəkkür bir fənn kimi heç bir tədris planının tərkibinə daxil deyildir. Onda belə sual ortaya çıxır ki, məntiqi təfəkkürdən imtahan nəyə əsaslanır, tələbələr buna necə hazırlaşır və dünya praktikasında magistr təhsili ilə bağlı belə bir imtahan mövcuddurmu? Suala cavab tapmaq yəqin ki, çətin deyildir, çünki belə bir praktika mövcud deyildir. Lakin burada da təhsildəki “işbazlar” öz sözlərini deyirlər – operativ olaraq məntiqi təfəkkürdən müxtəlif kurslar (təbii ki, pullu kurslar) təşkil olunur.

İnformatikaya gəldikdə isə, onun bir fənn kimi qəbul imtahanlarına salınması və testlərin

məzmunu yalnız təəssüf hissi doğurur (bunun üçün testlərin məzmununa baxmaq kifayətdir). Xarici dil testləri isə ixtisasların xarakterini nəzərə almır və bir qayda olaraq, müxtəlif əcnəbi dillərin qrammatikası əsasında tərtib olunur, yəni texniki, humanitar sahələrin tələbələri eyni məzmunlu testlərə cavab verməli olurlar.

Ali təhsilin keyfiyyətinə ciddi təsir edən amillərdən biri də semestr imtahanlarının keçirilməsi formasıdır. Son illər tətbiq olunan çoxballı təhsil sistemi və bu gün bir sıra ali məktəblərdə geniş tətbiq olunan test sistemi, fikrimcə, özünü doğrultmur. Testlə imtahan vermək heç də həmin fənni bilmək demək deyildir. Bu formada imtahan Avropanın heç bir universitetində aparılmır. Semestr imtahanlarının bu formada aparılması ixtisas kafedralarını nüfuzdan salır və tələbələri kafedralardan uzaqlaşdırır. Çünki bu imtahanlar adətən, dekanlar tərəfindən təşkil olunaraq, onların vasitəsi ilə də idarə olunur. İmtahanlar Avropa universitetlərində olduğu kimi, yazılı şəkildə aparılmalı, sonra şifahi sorğu keçirilməli (fənnin məzmununa dair bilik səviyyəsinin müəyyən edilməsi məqsədi ilə) və mütləq fənni tədris edən müəllimin iştirakı təmin olunmalıdır. İmtahan sessiyalarında yarana biləcək münaqişələrin həll edilməsi üçün münaqişə komissiyalarının tərkibinə tələbələrin də daxil edilməsi prosesi daha da demokratik olardı. Halbuki belə bir praktika Avropada çoxdan mövcuddur. Ciddi problemlərdən biri də tələbə gənclərin asudə vaxtlarının səmərəli təşkili, onların fiziki və hərbi-vətənpərvərlik tərbiyəsinin yüksəldilməsi, universitetlərin tələbə idman komplekslərinin gənclərin istifadəsinə verilməsinin təmin edilməsi Azərbaycanda kütləvi tələbə idmanının inkişafına nail olunması, tələbələrin ildə bir dəfədən az olmayaraq, ümumi tibbi yoxlamalardan keçirilməsinin təşkil edilməsi, onların narkomaniyaya və digər çirkin əməllərə qurşanmalarının qarşısının alınması çox ciddi və gündəlik işlərin sırasına daxil edilməlidir. Bundan əlavə, ixtisas kafedraları ilə müəssisələrin sıx əməkdaşlığına nail olmalı və tələbələrin gündəlik və istehsalat təcrübələrinin uyğun sənaye müəssisələrində keçirilməsinə qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş qaydada dəstək verilməlidir. Təəssüf ki, çox vaxt bu məsələlər şəxsi tanışlıq zəminində həyata keçirilir. Qabaqcıl sənaye müəssisələrinin əməkdaşlarının universitetlərdə mühazirələr oxumaları, onlarla görüşlərin keçirilməsi təşkil olunmalı və bu müəssisələrin

kafedralara əməli köməyi həyata keçirilməlidir. Dövlət sifarişi əsasında təhsil alan tələbələrin iş yerlərinə təyinat almaları təmin olunmalıdır.

Texniki-peşə təhsili sahəsində problemlər:

Dünyanın qabaqcıl ölkələrindən olan Almaniya və Yaponiyanın təcrübəsi göstərir ki, bu ölkələrin inkişafının əsas səbəbi, məhz peşə təhsili sahəsinin inkişafı ilə bağlıdır. Adı çəkilən ölkələrdə orta təhsil forması kimi orta-texniki təhsil forması üstünlük təşkil edir. Bu təhsil forması hesabına adı çəkilən texnologiya ölkələri tələb olunan professional işçi kadrlarla təmin olunurlar. Bu sistem ölkə gənclərinin mütəxəssis kimi formalaşmasında, onlardan gələcəyin yüksək peşəkarlığa malik mühəndis-konstruktorların, ixtiraçıların və alimlərin hazırlanmasında önəmli rol oynayır. Ölkəmizdə qəbul edilmiş peşə təhsili konsepsiyası dövlətimizin bu sahəyə nə qədər diqqət verməsini bir daha təsdiqləmiş olur. Fikrimcə, bu sahədə mütəxəssis hazırlığı, aparılacaq peşələr ciddi təhlil edilməli, respublikamızın əsas sənaye sahələrinin tələbatı və inkişaf perspektivləri nəzərə alınmalıdır. Peşə təhsilində qabaqcıl sənaye müəssisələri, layihə-konstruktor büroları və ali təhsil müəssisələri yaxından iştirak etməlidirlər. Onların maddi-texniki təminatları sənayenin bugünkü tələbatına uyğun qurulmalı, təhsilə ali məktəblərin ixtisas kafedralarının aparıcı mütəxəssisləri, gənc magistrantlar və doktorantlar cəlb edilməlidirlər.

Peşə təhsilində yaradıcı gənclərə ixtiraçılıq sahəsində biliklər aşılmalı, onların malik olduqları peşə sahəsi üzrə ali təhsil almaları üçün hazırlıqlar aparılmalıdır. Bundan əlavə, peşə təhsili sistemində yaradıcılıq müsabiqələri və olimpiadaları, sərgilərin mütəmadi olaraq keçirilməsinə nail olmaq əsas vəsifələrdən hesab edilməlidir. Həmçinin peşə təhsili müəssisələri kiçik istehsal və xidmət müəssisələrinə çevrilməli və beləliklə də, onlar tam müstəqil fəaliyyət göstərmək imkanına malik olmalıdırlar.

Peşə təhsilində əsas diqqət yetirilməli məsələlərdən biri də gənclərin yüksək ünsiyyət və davranış mədəniyyətinə malik olması, müasir dünyagörüşlü gənclər kimi hazırlanmasının təmin edilməsidir. Bu problemlərin həlli təhsil sahəsində fəaliyyət göstərən hər üç qurumun – ümumtəhsil, texniki-peşə və ali təhsil müəssisələrinin birgə fəaliyyəti nəticəsində mümkündür.